

KÄÄNTEET JA KIERROT

KÄÄNTEET JA KIERROT

Kulttuuriset ympäristömuutokset pohjoisessa

Toimittaneet
Roger Norum, Veera Kinnunen ja Niina Hämäläinen

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

unesco

Inscribed on
the National Register
Memory of the World

Kalevalaseuran vuosikirja 104

Teoksen artikkelit ovat Kalevalaseuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastamia *:llä merkittyjä lukuun ottamatta.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2025 Roger Norum, Veera Kinnunen ja Niina Hämäläinen sekä SKS

Kuvatoimitus ja kielenhuolto: Petja Kauppi, Kalevalaseura

Sarja-asu ja kansi: Markus Itkonen

Kannen kuva: Antti Tenetz. Pysäytyskuva teoksesta *Sudenmaa*, joka on osa mediateoskokonaisuutta Jälestää/Traces. 2015.

Taitto: Maija Räisänen

EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-952-8 (nid.)

ISBN 978-951-858-953-5 (EPUB)

ISBN 978-951-858-954-2 (PDF)

ISSN 0355-0311 (nid.)

ISSN 2737-1662 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/ksvk.104>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä, ellei toisin mainita.
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa

<https://doi.org/10.21435/ksvk.104>

tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

MIX
Paperi | Tukee
vastuullista metsänhoitoa
FSC® C008322

Jelgava Printing House, Latvia 2025

Sisällys

Tim Ingold
Esipuhe 7

*Roger Norum, Veera Kinnunen ja
Niina Hämäläinen*
Johdanto
Uusia tarinoita monikriisin aikana 10

KÄÄNTEET

Jarno Valkonen ja Mikko Äijälä
Tenojoen lohenkalastuskielto tiedollisena
menettämisenä 25

*Kirsi Sonck-Rautio, Heta Lähdesmäki ja
Otto Latva*
Toivoa ja inhoa Suomen rannikkoseudulla.
Symbolilajit ja luonnon monimuotoisuuden
muuttumisen kokemukset 49

Riina Haanpää
Kalastajien maailmaa Porin Tahkoluodon
rannikolla* 73

Anna Varfolomeeva
Resurssien kierto. Oulujoen vesivoima
ihmisen ja maiseman suhteissa 89

Olli Haanpää
Kiiminkijoen ympäristön ja kulttuurin
muutos. Mahdollisuus tervehdyttävään
kulttuuriseen ympäristönmuutoksen
kiertoon? 108

Laura Puolamäki ja Eeva Raike
Eurajoki sosio-kulttuurisena toimijana* 137

KIERROT

*Taru Peltola, Inka Santala, Juha Hiedanpää,
Riikka Latva-Somppi, Himansu Mishra,
Maarit Mäkelä, Mia Pihlajamäki, Kati
Pitkänen, Matti Salo, Katriina Soini ja
Kristina Svets*
Hydrososiaalinen hoiva ja kriisiytyvä
vesisuhde 161

*Tiina Seppä, Juhana Venäläinen ja
Kirsi Laurén*
Pitkospuiden hoiva. Luonnon säilyttämisen
ja virkistyskäytön sommittumat 188

Alicja Staniszevska ja Pilvi Hämeenaho
Punkkien kohtaamiset kulttuurisen
ympäristömuutoksen kierrossa.
Ei-toivotut olennot ja monilajinen
etiikka 211

Nika Potinkara
Kohti villimpää huomista? Suomalainen
villiinnytyspuhe ja kansallisen luonnon
konstruktiot 234

KERRAT

Mari Mäkiranta ja Vesa Puuronen
Kairattu sydän. Kamppailuja
Viiankiaavasta 263

Laura Seesmeri ja Katariina Vuori
Nimettömien dialogi. Kahden hylyn
spekulatiivisia kuiskauksia 283

Siria Kohonen
Kasviluonnon toimijuuden tunnistaminen
ja tuottaminen nykynoituutta käsittelevissä
Instagram-julkaisuissa 305

Liisa Kaski
Metsälogiaa 1840-luvun Virolahdelta
luontokadon Suomeen 326

Virpi Kaukio
Metsäsuhteet toisinkerrottuna.
Moniaistinen ja monilajinen tietäminen
uudistuvassa museoympäristössä 350

Nora Schuurman
Tuttuus ja vieraus lajienvälisissä
kohtaamisissa. Kokemukset metsästä
monilajisena kotina 370

Kirjoittajat 394

Abstract 395

Kalevalaseura-säätiön toimintakertomus
2024 396

Esipuhe

TIM INGOLD

Suomen viivasuorat valtatie halkovat vihreitä metsiä kilometri toisensa perään määränpäihin, jotka saavutetaan ja sitten ohitetaan saman tien. Tämä on tuttua jokaiselle suomalaiselle. Suomalaiset tietävät myös, miltä tuntuu kävellä polulla, joka kiertelelee metsissä, soilla, sammalpeitteisten kivien väleissä, horisontti näkymättömissä. Ajamisen ja kävelemisen kokemukset poikkeavat toisistaan täysin, mutta juuri tuttuutensa vuoksi ne värittävät ajattelua ja ymmärrystä lähes kaikilla elämänaloilla, myös oppineisuuden korkeassa ilmanalassa.

Olisi liian rajua jakaa oppineisto kahteen leiriin, autoilijoihin ja kävelijöihin, koska meistä jokaisessa on varmasti kumpaakin. Yksinkertaistaen voidaan kuitenkin sanoa, että kovien tieteiden, teknologian ja insinöörیتیeteiden harjoittajat ovat taipuvaisia ajoneuvo-ajatteluun. Heidän paikkansa on kehityksen veturissa, suuntana tulevaisuus. He määrittävät tavoitteita ja laativat etene-missuunnitelmaa. Teknologien katse on tiukasti tiessä samalla kun metsät jäävät taa. Humanistit ja taiteentutkijat sen sijaan ovat

vaeltajia. Heillä on taipumus poiketa tieltä, monimutkaistaa asioita, suunnata sanaisiin tiheikköihin. He suunnistavat tulevaisuuteen seuraamalla askelmia menneisyyteen ja etsivät utterasti vanhoja teitä ja tapoja. Humanistit pyrkivät kiertämään esteet sen sijaan että räjäyttäisivät ne tieltään. Heille suoriin tie ei edusta reittiä edistykseen vaan sorron välinettä. Sillä työestetään kaivannaistaloutta, joka on köyhdyttänyt maat ja metsät ja ajanut alkuperäiskansojen jäänteet erillisalueille.

Myös tie on tietenkin erillisalue. Se on varattu niille, joilla on kalusto ja oikeus tien käyttöön. Se on vaaran ja väkivallan paikka, joka ei sovi lapsille ja johon kenenkään muunkaan ei pidä mennä ilman ajoneuvon suojaa tai kattavia turvavarusteita. Muilla kuin ihmiseläimillä ei ole tielle mitään asiaa. Kun metsistä kaadetuilla tukeilla lastatut rekat jyristävät yli, asfaltille päätyneet otukset jäävät aina toiseksi. Mutta kun käy metsään, saapuu toiseen maailmaan. Se vilisee elämänmuotoja, joista ihminen on vain yksi. Siinäkin maailmassa on vaaransa, mutta uhkat ovat toisenlaisia. Ihmisretkeilijälle suurin riski on joutua

eksyksiin. Kokeneet vaeltajat tietävät, että kun sumu laskeutuu, tuikututusta maisemasta tulee yhtäkkiä tuntematon ja vaikeakulkuinen. Silloin on viisainta odottaa kärsivällisesti, että sumu hälvenee. Muidenkin eläinten on syytä pysyä tarkkana, sillä minä hetkenä hyvänsä haukka saattaa syöksyä kimppuun tai kettu hypätä niskaan. Metsässä tarkkaillaan ja ollaan tarkkailtuna, katseltuna, kuunneltuna ja haistettuna. Metsä on silmiä, korvia ja neniä.

Tästä täytyy löytyä allegoria tieteen harjoittamiseen. Edellinen kuvaus tiestä voisi sopia yhtä hyvin tutkimuslaboratorioon. Sekin on tarkasti rajoitettu tila, jossa on vaarallisia laitteita. Sen suojavaatetettu henkilöstö astelee käytävillä, joiden ovet on varustettu hälytyslaitteilla. Ihmiset, olivatpa he kokeiden tekijöitä tai koehenkilöitä, saavat mennä ja tulla, jos heillä on kulkulupa, mutta ei-inhimillisistä koekaniineista vain onnekkaimmat pääsevät elävänä ulos. Koelaboratoriohan on tosiaan sekä tieteellisen edistyksen monumentti että ennenaikaisen kuoleman paikka, niin kuin tiekin. Mutta jos laboratorio muistuttaa tietä, mikä vertautuisi metsään?

Vastaus on tietenkin kirjasto, humanistitutkijoiden kantapaikka. Ensimmäisellä kirjastossa keskeisintä ovat kirjat, jotka on huolellisesti aakkostettu ja järjestetty aihepiireittäin hyllyihin. Tutkimustyö kuitenkin alkaa vasta kun kirjat otetaan hyllyistä ja avataan. Silloin kansista purkautuu menneisyyden rivejä, jotka sekoittuvat ja seurustelevat toisista hyllyistä otettujen muiden kirjojen ja tutkijan sisäisen äänen kanssa, ja syntynyt keskustelu jättää jälkensä kirjoituksiin, jotka siitä seuraavat. Tutkijan tapana on lukea nenä kirjassa niin

kuin luonnon systemaattisista luokituksista vapautuneet metsäeläimet lehteilevät aluskasvillisuutta. Luonnossa puut ovat kirjoja, lehdet sivuja ja juuret kirjoitettuja rivejä, jotka pujottavat viestejään maankamaran läpi. Mutta jokainen sanojen viidakkoon heittäytynyt tutkija tietää, miten helppoa sinne on eksyä. Täytyy olla kärsivällinen ja odottaa, että ideat selkenevät epätietoisuuden usvasta. Täytyy myös pysytellä tarkkaavaisena, koska arvostelijat liitelevät haukkana yllä, valmiina raatelemaan.

Nykyään kaikkialla maailmassa metsiä kaadetaan leveämpien, nopeampien, enemmän liikennettä vetävien teiden alta. Samaan aikaan kirjastoja joko tuhotaan tai muunnetaan tiedonlouhintaa palveleviksi informaatiokeskuksiksi. Perinteisen viisauden, tiedon ja ymmärryksen häviö on suurempaa kuin milloinkaan aikaisemmin ihmiskunnan historiassa ja ennakoi kestäväntöntä tulevaisuutta. Mutta samaan aikaan kun liikenneinfrastruktuuri rapautuu maaperän vajotessa, ikijään sulaessa, mutavyöryissä ja maanjäristyksissä, metsät tekevät paluuta. Niiden ällistyttävä uusiutumiskyky tarjoaa tulevaisuuden toivoa. Metsien paluu antaa näkymän luonnon luomisvoimaan: jatkuvaan uudelleensyntymiseen, joka on enemmän kuin tieteen biodiversiteetiksi määrittelemä lopullisten muotojen kokoelmaluettelo säilymisen ja sukupuuton välissä.

Tulee varmastikin aika, jolloin rekkojen virta kestopäällystetyillä teillä pysähtyy, ja yhtä lailla luetut ovat teknologian ja insinööritiedon yllyttämän megatieteen päivät. Jonain päivänä se väistämättä luhistuu omaan hybrisensä. Kun niin käy, ihmistieteiden ensisijai-

nen velvollisuus on ruokkia ja ravita luonnon luomaa elämää, joka kasvaa menneisyyden juurilta. Se on kulttuurityötä, ja meillä ihmisillä, joilla on poikkeuksellinen kyky kutoa omat ja muiden äänet keskusteluun maailman puolesta, on siinä keskeinen osa. Kutsutaanpa sitä tieteeksi, taiteeksi tai miksi tahansa, tämä

oppi tarkoittaa metsissä elämisen opettelua uudelleen niin kuin esivanhempamme tekivät.

Kun avaat tämän kirjan, pysäköi ajoneuvosi tien oheen ja etsi puiden toveruutta.

(Suomentanut englannista Petja Kauppi.)

Johdanto

Uusia tarinoita monikriisin aikana

ROGER NORUM

© <https://orcid.org/0000-0002-4221-5777>

VEERA KINNUNEN

© <https://orcid.org/0000-0002-5640-101X>

NIINA HÄMÄLÄINEN

© <https://orcid.org/0000-0001-8788-9065>

Ympyrää on pidetty yhtenä ihmiskunnan vanhimmista ja pyhimmistä symboleista. Kierteiset, kehämäiset motiivit ovat kirjoitettua historiaa vanhempia, ja ne ovat symboloineet muun muassa ykseyttä, äärettömyyttä ja ikuisuutta, ajankulkua ja ihmisen elämänkaarta (esim. Helfand 2002, 13). Myös suomen kielen kiertoon viittaavat sanat, *kiertää*, *kekri*, *käyrä*, *käyri*, *kiero*, ovat mahdollisesti etymologisesti vanhinta kielellistä kerrostumaamme: itämerensuomalais-saamelainen auringonkehrästä juontuva kierto-sana on Suomen vanhimman sanaston etymologisen sankirjan mukaan indoiranilaista alkuperää¹. Sanan merkitys viittaa paitsi pyöreään muotoon myös kiertymiseen, punomiseen, kierouteen ja käyryyteen.

Kierrot eivät ole vain kielellisiä symboleja tai esteettisiä motiiveja vaan laajemmin ihmisen tapoja hahmottaa maailmaa ja sijoittaa itsensä osaksi sitä. Monissa esimoderneissa yhteisöissä ja kulttuureissa, kuten suomalais-karjalaisessa kansankulttuurissa, kierto viittaa erityisesti sykliseen aikakäsitykseen ja

luonnon kiertokulkuun. Tämänkaltaisessa myyttisessä maailmankuvassa aika käsitetään erilaisten tapahtumien ja tarinoiden kautta. Esimerkiksi luonnon kiertoon liittyvät vuotuisjuhlat ja erilaiset rituaalit määrittivät kansanomaista elämäntapaa 1800-luvun Suomessa vielä monelta osin. Kierron käsite esiintyy myös muissa yhteyksissä, kuten kalevalamittaisten runojen Laulajan sanoissa. Laulajalla on lanka- tai virsikerällinen lauluja, jotka hän kiertää auki, ja laulamisen päätteeksi kerii virret lankakeräksi.

Vaikka syklinen maailmankuva ja aikakäsitys on usein asetettu vastakkain länsimaisen, lineaarisen maailmankuvan kanssa, on myös moderni elämä syvästi kiinnittynyt syklisesti toistuviin kiertoihin: vuodenaikojen vaihteluihin, kuunkiertoon, vuorokausirytmieihin, vuoroveden liikkeisiin ja veden kiertokulkuihin ja kehollisiin kiertoihin, jotka rytmittävät elolisten elämää maapallolla. Jopa lineaarisesti etenevään edistysoppiin on sisäänkirjoitettu ajatus syklisestä toistuvuudesta, kierroista ja

paluista. Moderni politiikka, talous ja tiede kehittyvät vallankumousten, romahdusten ja paradigman muutosten kautta. Filosofit ja historiantutkijat Platonista Joshua Goldsteiniin (1988) ovat ajatelleet yhteiskuntien kehittyvän syklisessä tuhon ja uuden alun kierteessä. Historiantutkimuksella on usein tapana perustella oppialansa merkitystä painottamalla, että voimme ottaa oppia menneisyyden tapahtumista ollaksemme toistamatta samoja virheitä tulevaisuudessa (esim. Tromph 1979, 3).

2020-luvulla elämme moninaisten kriisien aikakautta, jossa maailman vakaalta näyttänyt perustaa ravistellaan aina solutasolta poliittiseen maailmanjärjestykseen asti. Ainutlaatuisilta tuntuvien myllerrysten keskellä on kuitenkin jotakin häiritsevällä tavalla tuttua: vaikka kaikki tuntuu murenevan ympärillämme, tunnistamme ajassamme yhtäläisyyksiä esimerkiksi fasismin nousua edeltäneisiin tapahtumiin Euroopassa. Tuntuu kuin historia toistaisi väijäämättömästi itseään, vaikka me kuinka pyristelisimme vastaan.

Ekologisessa mielessä nykytilanteelle ei löydy kuitenkaan vastaavuutta ihmiskunnan historiassa. Teollista vallankumousta ja fossiilisten polttoaineiden käyttöönottoa on pidetty yhtenä rajapyykkinä, jonka jälkeen maapallon luonnonvarojen kuluttaminen ja sen vaikutukset biosfääriin ovat kiihtyneet eksponentiaalisiin mittasuhteisiin. Ihmiskunta on omilla toimillaan ylittänyt ekologisen kantokyvyn rajat, millä on kauaskantoisia, paikallisesti erilaisia ja arvaamattomia seurauksia niin ihmisille kuin muille maapallon asukkaille. Vuonna 2018 hallitustenvälinen

ilmastopaneeli IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*) varoitti erikoisraportissaan, että ilman kiireellisiä muutoksia energiantuotannossa ja elämäntavoissa seuraavan vuosikymmenen aikana ilmaston lämpenemisen vaikutukset ovat vakavat niin ihmiskunnalle kuin luonnolle. Tämä johti kunnianhimoiseen ilmastostrategiaan ja ekologiseen jälleenrakennustyöhön, jossa on tavoiteltu yhteiskuntia kannattelevien perustoimintojen – liikkumisen, asumisen, ravinnon – uudelleenjärjestämistä siten, että luonnonvarojen kestämaton kuluttaminen lopetetaan ja fossiilisten polttoaineiden käyttö vähenee (ks. esim. Järvenivu & Lummaa 2024, 41).

Monikriisien aika ja ekologisen jälleenrakennustyön kiireellisyys asettaa omanlaisensa haasteen myös meille kulttuurintutkijoille. Kulttuurintutkimus onkin viime vuosina ottanut näkyvän paikan ympäristöä koskevan tiedon tuottajana. Sana ”kulttuuri” esiintyy yhä useammin ympäristöongelmia, luonnonvarojen käyttöä ja yhteiskunnan kestävyysmurrosta koskevissa tieteellisissä ja poliittisissa keskusteluissa (Pyykkönen ym. 2024; Siivonen 2020). Niissä korostetaan, että kestävyysmurros on myös *kulttuurisen kestävyysmurros*, sillä maapallon kantokyvyn ehtoihin sovitautuminen edellyttää monenlaisia päällekkäisiä, globaaleja ja paikallisia kulttuurisia muutoksia (Järvenivu & Lummaa 2024; Lummaa 2023; Birkeland ym. 2018). Näin ympäristömuutokset ovat väistämättä aina myös kulttuurisia muutoksia, sillä muuttuvat ympäristöt ja kulttuurit muovaavat toinen toisiaan.

Kulttuuristen maailmanselitysten uudistaminen on välttämätöntä, sillä niin kauan

kuin pidämme yllä vakiintuneita käytäntöjä ja kielenkäytön muotoja ja kerromme aina samoja tarinoita ihmisen – ”meidän” – paikasta luonnonjärjestyksessä, jäämme neuvottomiksi maailman murentuessa ympärillämme (Bencke & Bruhn 2022, 10). Kuten botanisti ja alkuperäiskansatutkija Potawatomi Robin Wall Kimmerer (2013) huomauttaa, emme voi välttää ympäristökatastrofia, elleimme osaa edes kuvitella vähemmän haitallisia olemassaolon muotoja. Koska emme enää voi uusintaa moderniin maailmankäsitykseen pohjautuvia tapoja elää tällä planeetalla, tarvitsemme uuden ”kulttuurisen käsikirjoituksen” (Hytinen & Lummaa 2020, 15), jonka pohjalta voimme rakentaa uudenlaisia muotoja olla yhdessä. Uudenlaiset tarinat ohjaavat elämää maailmassa, jossa resursseja ei ole tarjolla loppumattomasti ja jossa luonnon kiertokulkuun aiheuttamamme häiriöt muuntavat elämän ehtoja (mts.).

Mitä olemassaolon ikuisesti kiertävä kehä tarkoittaa meille antroposeenin aikalaisille, jotka koemme olevamme historian käännekohtassa? Miten meidän pitää muuttaa ajatteluaamme, tarinoitamme ja toimintaamme voidaksemme säilyttää elämisen mahdollisuudet tuleville sukupolville? Voimmeko oppia olemaan toistamatta vääjäämättömästi samoja virheitä? Voimmeko toistaa toisin?

Näistä vaikeista toiston, paluun ja muutoksen mahdollisuuden kysymyksistä sai alkunsa Kalevalaseuran vuosikirja *Käänteet ja kiertot – kulttuuriset ympäristömuutokset pohjoisessa*. Kysymys ohjasi meidät pohtimaan, millaista vastuuta ja vaikutusmahdollisuuksia meillä ihmistieteilijöinä on tässä kriisien läpäise-

mässä ajassa. Millaisia tarinoita me tutkijat kerromme ”meistä”, ihmisten ja muiden lajien rajoista ja kestävämmän yhdessäolemisen mahdollisuuksista?

Kiertokuluista kiertotalouteen

Alkuperäinen ajatuksemme ”kierrosta”² pohjautui pitkälti englanninkieliseen sanaan ”circulation”, jolle ei ole tarkkaa vastinetta suomen kielessä. Suomeksi voidaan käyttää tilanteesta riippuen kiertokulkuja, kiertoja, kehiä, suonistoa tai jopa levikkiä. Osuvin käännös lienee *kiertokulku*. Etymologisen sanakirjan mukaan myöhäiskeskiajan latinankielinen termi ”circulacioun” on muotoutunut sanasta ”circulare”, ”muodostaa ympyrä”. Termi on keskiaikaisessa käytössään viittannut alkemistiseen aineen muuttumista toiseksi (*Online Etymological Dictionary*).

Siinä missä syklinen mielikuvasto on ylihistoriallista, on mielikuva kiertokuluista ainesten virtoina leimallisesti uuden ajan tuote. Kiertokulku viittaa aineiden jatkuvaan virtaukseen suljetussa järjestelmässä ennemmin kuin sykliseen toistuvuuteen. (Gänger 2017.) Poliittisen maantieteilijän Erik Swyngedouwn (2006) mukaan latinalaisperäinen kiertokulun käsite omaksuttiin yhteiskunnalliseen ajatteluun 1600-luvulla, kun lääkäri William Harvey muotoili ajatuksen verenkiertojärjestelmästä vuonna 1628 ilmestyneessä teoksessaan *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* (suom. *Sydämen ja veren liikkeet*, 2000). Harveyn ajatus ihmisen verisuoniston toiminnasta mullisti lääketieteen

ymmärryksen ihmisruumiista syrjäyttäen antiikin käsityksen verisuonissa elävistä hengistä. Vuosisadan loppuun mennessä ajatus oli omaksuttu paitsi lääketieteeseen myös laajemmin yhteiskunnalliseen ajatteluun, ja se alkoi hallita arkielämää, kaupunkisuunnittelua ja tieteellistä toimintaa niin metaforisella kuin materiaalisellakin tasolla (Swyngedow 2006; ks. myös Gänger 2017).

Modernisoituvassa tieteessä kiertokulun kuvastoa hyödynnettiin selittämään monenlaisia fysikaalisia ilmiöitä aina kemiallisista reaktioista kasvien nestevirtauksiin (Teich 1982). Kuitenkin vasta Ranskan vallankumouksen jälkeen kiertokulusta tuli valtametafora paitsi ympäristön myös yhteiskunnallisten ilmiöiden jäsentämiseen: ajatukset, uutiset, juorut, liikenne, ilma, valta ja raha alkoivat hahmotua ihmisten ja paikkojen välillä virtaavina objekteina. Erityisesti taloudelliset suhteet, kauppatavaran ja rahan liikkeet käsitettiin nestemäisinä ”virtoina”, joiden liikkeitä oli mahdollista ohjailla. 1800-luvun puolivälistä alkaen verenkierron metafora siirtyi myös kaupunkisuunnitteluun. Kaupunki ymmärrettiin ihmisruumiin kaltaisena organismina, jonka aineenvaihduntaa voitiin hallita erilaisen teknologisten suonistojen avulla. Modernissa kierron kuvastossa käsite irtaantui alkuperäisestä suljetun kierron ideasta ja yhdistyi lineaariseen ajatukseen jatkuvasta kehityksestä, kasvusta ja kasaantumisesta. (Swyngedow 2006; ks. myös Foucault 2010/1966, 176.)

Historioitsija Stefanie Gängerin (2017) mukaan kiertokulku on yksi ihmistieteissä yleistyneistä nestemäiseen virtaukseen viittaavista metaforista, joilla kuvataan modernin yhteis-

kunnan dynamiikkaa, paikkaan ja aikaan kiinnittymätöntä vapaata virtausta. Virtauksen vastinpariksi asettuu jähmeä ja staattinen esineiden maailma (Gänger 2017, 315). Nestemäisten virtausten ja sirkulaatioiden metaforia ovat hyödyntäneet ja vakiinnuttaneet ihmistieteelliseen ajatteluun muun muassa postmodernin kulttuurin tulkitsijat, kuten Zygmunt Bauman (2000) ja Arjun Appadurai (ks. esim. 2010; Appadurai & Rao 2023). Appadurai kirjoittaa, että trooppien avulla voitiin hahmotella globalisoituvan maailman nopeita kulttuurisia virtauksia ja liikkeitä. Virtauksen kuvasto vetosi postmoderniin ajatteluun tilattomuudessaan, keveydessään ja näennäisessä aineettomuudessaan.

Ympäristökriisin ja kestävyysmurroksen aikakaudella postmodernia vapaata virtausta kuvaavista metaforista on palattu fysiologisista kiertokuluista ammentaviin mielikuviin ainesten muuntumisesta suljetussa kierrossa. Ekologisessa jälleenrakennuksessa yhteiskunnan aineenvaihduntaa muovataan kokonaisvaltaisesti uusiksi, ja, kuten alussa totesimme, tämä tehtävä ulottuu teknologisten järjestelmien tasolta aina ajattelun järjestelmien uudistamiseen. Uudiskäsitteet, kuten *kiertotalous*, viitoittavat tietä kohti sosiaalista ja poliittista todellisuutta, jossa ainekset kiertävät suljetussa kehässä synnyttäen uusia tuotteita. Kielitieteilijöiden Katja Sjöblomin ja Ville Virsun mukaan kiertotalous-sana esiintyi satunnaisesti lehtikirjoittelussa jo 1920-luvulla, mutta sillä viitattiin luonnon kiertokulkuun tiiviisti kiinnittyneisiin elinkeinoihin kuten kaskiviljelyyn tai hylkeenpyyntiin. 1970-luvulta alkaen käsite on satunnaisesti esiintynyt nykymuotoisessa

merkityksessä viitaten luonnonvarojen kierätykseen ja uudelleenkäyttöön. (Sjöblom & Virsu 2021, 260.) Nykyiseen merkitykseensä termi vakiintui 2010-luvun puolivälissä, jolloin uudiskäsitteeseen sovitettiin Euroopan yhteisesti sopimia taloudellisia ja ekologisia tavoitteita (ks. esim. Sjöblom & Virsu 2021, 270).

Voi olla houkuttelevaa ohittaa kiertotalous ja muut uudiskäsitteet tekno-rationalistisina utopioina, mutta samalla ne ovat vakava yritys muuntaa yhteiskunnan ympäristösuhteita kestävimiksi. Tällainen muutos ei tapahdu pelkästään teknologisia järjestelmiä kehittämällä, vaan myös sanoilla. Kuten edellä totesimme, kestävyysmurros on myös kulttuuriin murros, joka pakottaa kertomaan uusiksi erilaisten olioiden väliset keskinäiset suhteet (Lummaa 2023; Järvensivu & Lummaa 2024; Valkonen ym. 2022). Suomen kielen etymologian kautta kierto voi tarkoittaa punomista, kiertämistä, toistumista, kertautumista ja *kertomista*. Vitsaksen vääntäminen tai langan kehrääminen ei tapahdu itsestään, vaan vaatii työtä, yhteenkiertämistä ja sovittamista. Tämä metafora sopii hyvin kuvaamaan ajatustamme kulttuuristen ympäristömuutosten kierrosta keskinäisriippuvaisena, luonnonjärjestelmien ja inhimillisten järjestelmien toisiinsa kietoutuneina ja toisiaan muovaavina paikantuneina suhteina, joiden muuttaminen vaatii konkreettista työtä, ainesten yhteensovittamista ja myös toisin kertomista.

Kulttuurinen murros suhteessa biofyysiseen ympäristöön voi tarkoittaa esimerkiksi muutosta siinä, millaisia maisemia tai mitä lajeja pidetään arvokkaina, kauniina tai hä-

vitettävänä, ja millaiset muutokset ympäristössä ajatellaan ongelmallisina ja millaiset luonnollisina.

Käänteet, kierrot ja kerrat

Kirjoituskutsussa peräänkuulutimme tutkijoilta uudenlaisia jäsenyyksiä olioiden välisistä keskinäisistä suhteista ja kulttuuristen ympäristömuutosten kierroista. Jätimme kutsun tarkoituksellisen avoimeksi toivoen, että saisimme mahdollisimman monitieteisiä ja monen tyyllisiä tulkintoja teemasta.

Kutsun yhteen punovana käsitteenä kulki *kulttuuristen ympäristömuutosten kierrot*, jonka avulla hahmottelimme luonnonjärjestelmiä ja inhimillisiä järjestelmiä toisiinsa kiertyneinä ja toisiaan muovaavina paikantuneina suhteina. Ajattelimme, että tässä ekologisen kriisin läpäisemässä ajassa kulttuuriset muutokset ovat väistämättömiä, ja vaikka ne ovat osin ennakoimattomia ja hallitsemattomia, on meillä oleviin prosesseihin mahdollista reagoida muun muassa tuottamalla mielikuvia, moraliteetteja, tarinoita ja käytäntöjä, jotka antavat eväitä vaihtoehtoisille tavoille elää ja olla maailmassa yhdessä toisten kanssa.

Kokoelman artikkelit kiinnittyvät humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen pitkään perinteeseen, jossa on purettu ihmisen ja muun luonnon välistä keinoitekoista raja-aitaa (ks. esim. Ruuskanen & Schönach & Väyrynen 2021). Näiden keskusteluiden piirissä on pyritty irrottautumaan humanististen tieteiden ihmiskeskeisyyden taakasta ja lavennettu kulttuurin määritelmää

tunnistamaan myös ei-inhimillisten olentojen rooli osana kulttuureja.

Antropologi Tim Ingold on haastanut posthumanistisen käänteén ihmiskeskeisyyden kritiikkiä huomauttamalla, ettei modernin rationaliteetin ongelma ole niinkään ihmiskeskeisyys vaan pikemminkin selän kääntäminen muille luonnon olennoille. Valistusaikana vakiintunut ajattelu paitsi nosti ihmisen muun luonnon yläpuolelle, myös erotti itsensä paikan ja ajan sidonnaisuuksista suuntaamalla katseensa tulevaisuuteen. Ingold argumentoi provokatiiviseen tyyliinsä, että ratkaisu tähän ongelmaan ei ole ihmiskeskeisyydestä luopuminen vaan *ihmisen palauttaminen kaiken keskele*, kiinteään ajalliseen ja paikalliseen yhteyteen muun luonnon kanssa. Ingoldin mukaan tällainen käänne yhteiseloön edellyttää myös ajallista muutosta, siirtymistä kronologisesta, tulevaisuusorientoituneesta kehitysajattelusta jatkuvasti muotoutuvaan ymmärrykseen kehkeytyvästä elämästä. Yhteiseloä kunnioittava humanismi asettuu kuuntelemaan monilla eri äänillä kerrottuja tarinoita, tunnistaen ja kunnioittaen niiden ajallisia ja paikallisia erityisyyksiä yrittämättä muuntaa niitä yhdeksi yleispäteväksi Tarinaksi. (Ingold 2024, 1–2.)

Vuosikirjan artikkeleissa kehkeytyy tällainen keskinäisriippuvaisesta ontologiasta kumpuava humanistinen paradigma, joka pyrkii palauttamaan ihmisen muiden elollisten (ja elottomien) olentojen yhteyteen. Artikkeleissa kulttuuristen ympäristömuutosten kiertoja tarkastellaan paikantuneesti, historiallisista tilanteista käsin. Niiden moninaisia ja monitieteisiä näkökulmia yhdistää pyrkimys ulottaa muut kuin inhimilliset oliot – kuten joet,

esineet, puut, levät, eläimet ja infrastruktuurit – mukaan ”kulttuuria” ja ”yhteiskuntaa” muovaaviksi elementeiksi. Yllättäen valtaosassa artikkelikokoelman teksteistä toistuvat vesistöt ja muuttuvien vesisuhteiden tematiikka. Tarvemmin ajatellen tämä ei lopulta ole kovin yllättävää, sillä, kuten ympäristöhistorioitsija Paula Schönach (2021, 105) kirjoittaa, vesistöt ovat olennaisesti vaikuttaneet historiallisiin kehityskulkuihin ja muokanneet elämää ja yhteisöjä Suomessa. Veden olemusta luonnehtiva biofyysinen kierto tekee siitä elementin, jonka kanssa on hyvä ajatella ihmisen ja luonnon perustavalaatuista yhteenkietoutuneisuutta, ”hydrososiaalista kiertoa” (Haanpää O., tämä teos) niin ajassa kuin paikassa. Veden kiertokulut ovat konkreettisia, ja monilajisten yhteiskuntien elämän riippuvaisuus niistä kouriintuntuva. Vesistöt ovat samanaikaisesti paikallisia muodostumia, jotka kytkeytyvät laajempiin ympäristöihin ja lopulta planetaariin, hydrologiin kiertoihin. Erityisiä vesisuhteita tarkastellen kulttuuristen ympäristömuutosten pitkät ajalliset kaaret kiinnittyvät elettyyn hetkeen, planetaarisen skaalan biofyysisten prosessien tai poliittisten päätösten seuraukset materialisoituvat paikkaan, synnyttäen omanlaisiaan yhdessäolon mahdollisuuksia.

Kirja ei tarjoa yhtenäistä, yleispätevää määritelmää kulttuuristen ympäristömuutosten kierroista, vaan 16 tulkintaa aiheesta.

Olemme jakaneet artikkelit kolmeen osioon: käänteisiin, kiertoihin ja kertoihin.

Teoksen avaa antropologi Tim Ingoldin esipuhe, joka johdattelee luonnon ja kulttuurin yhteenkietoutumiin viemällä lukijat suo-

malaiseen metsään. Ingold ei tarjoa valmiita määritelmiä tai tulkintoja, vaan metsän analogian kautta pikemminkin kehottaa lukijaa astahtamaan sivupolulle, ihmettelemään ja jopa eksymään.

Käänteet-osion artikkeleissa pääpaino on käännekohtissa, erityisissä ympäristöhistoriallisissa murroskohtissa, joissa eletään muutosten keskellä ja pyritään sopeuttamaan omaa toimintaa nopeasti muuttuviin olosuhteisiin ja toimintaympäristöihin. Tässä ristiriitaisessa ja emotionaalisesti raskaassa tilanteessa koetaan *solastalgiaa*, kaivataan menetettyä elinympäristöä, johon ei enää ole paluuta, ja pyritään sopeutumaan tai aktiivisesti muuttamaan sitä. Osion avausartikkelissa Jarno Valkonen ja Mikko Äijälä kuvaavat, kuinka lohen ja ihmisen tiivis yhteys hapertuu ympäristömuutosten ja poliittisten päätösten seurauksena. Lohenpyynnin loppuminen katkoo yhteyden paitsi loheen lajina myös jokeen, toimintamaisemaan ja jopa *aikaan*, kun lohen vaellus ei enää jäsennä vuotuiskiertoa. Solastalgiaa, menetetyn toimintamaiseman kaipuuta koetaan myös Kirsi Sonck-Raution, Heta Lähdesmäen ja Otto Latvan artikkelissa. He kiinnittävät huomionsa muutoksiin merellisissä monilajisissa suhteissa. Heidän analyysinsä keskittyy käytännölliseen ja emotionaaliseen ympäristöperintöön, joka muodostuu luonnon kanssa elämisen yhteydessä. He tunnistavat merkityksistä tiheitä *symbolilajeja*, jotka paikallisessa tiedossa viittaavat ympäristöongelmiin (sinilevä, merimetso) tai tuovat toivoa palautumisesta (rakkolevä, merikotka). Vastaavasti Riina Haanpää kiinnittää katsausartikkelissaan huomionsa Porin Tahkoluodon

merellisen ympäristön muutoksiin teollistumisen paineessa analysoiden kahden aktiivisesti kantaa ottaneen paikallisen kalastajan kokemuksellista tietoa ympäristömuutoksista. Haanpää kirjoittaa, että kalastuselinkeinon korvautuminen energiateollisuudella on johdannut kalastajien elämäntavassaan kantaman paikallisen tietotaidon menettämiseen.

Anna Varfolomeeva puolestaan tarkastelee Oulujoen seutua resurssimaisemana kysyen, miten erilaiset energiapoliittiset ratkaisut materialisoituvat ympäristöön ja vaikuttavat yhteiseloön. Olli Haanpään artikkeli paikantuu niin ikään Oulun seudulle vapaana virtaavan Kiiminkijoen valuma-alueelle. Hän jäljittää joen ja ihmistoiminnan hydrososiaalista kiertoa, miten joki on määrittänyt elämää alueella ja miten erilaiset poliittiset tavoitteet ja arvostukset ovat materialisoituneet joessa eri aikoina. Haanpää huomauttaa, että vaikka Kiiminkijokea ei ole valjastettu, se on kuitenkin kaikkea muuta kuin ”luonnontilainen”. Laura Puolamäki ja Eeva Raike jäljittävät vastaavanlaisia sosiokulttuuristen ympäristösuhdanteiden muutoksia Eurajokilaakson alueella. Kaikkinensa osion artikkelit korostavat paikkaan sidotun, kokemuksellisen ympäristötiedon ja -käytäntöjen merkitystä, joka voi monipuolistaa tai asettua vastakkain poliittisten päätösten ja taloudellisten intressien kanssa.

Kierrot-osion artikkelit kehrittelevät uudenlaisia jäsennyksiä ja käsitteellistyskiä ihmisen suhteesta muihin lajeihin ja elementteihin. Näissä teksteissä hahmottuvat kierrot voidaan ajatella suomen kielen etymologian kautta erilaisten aineiden toisiinsa kietoutu-